

Arkeologisk schaktövervakning i

STABERG

vid grävning för optokabel i hyttområde RAÄ 7
Vika socken, Falu kommun, Dalarna

Arkeologisk rapport 2014:12

Greger Bennström

Arkeologisk schaktövervakning i

STABERG

vid grävning för optokabel i hyttområde RAÄ 7
Vika socken, Falu kommun, Dalarna

Greger Bennström

Dalarnas museum
Arkeologisk rapport 2014:12

Renritning: Greger Bennström

Form: Eva Carlsson

Framsida: Grävarbetet på norra sidan om Knivavägen påbörjas. Fotografiet taget från öster. Fotograf: Greger Bennström.

Rapporten kan beställas från Dalarnas museum, Box 22, 791 21 FALUN
tfn 023-76 55 00, fax 023-283 58, e-post info@dalarnasmuseum.se

© Lantmäteriet i2012/1270

© Dalarnas museum 2014

Tryck: Dalarnas museum, Falun, 2014

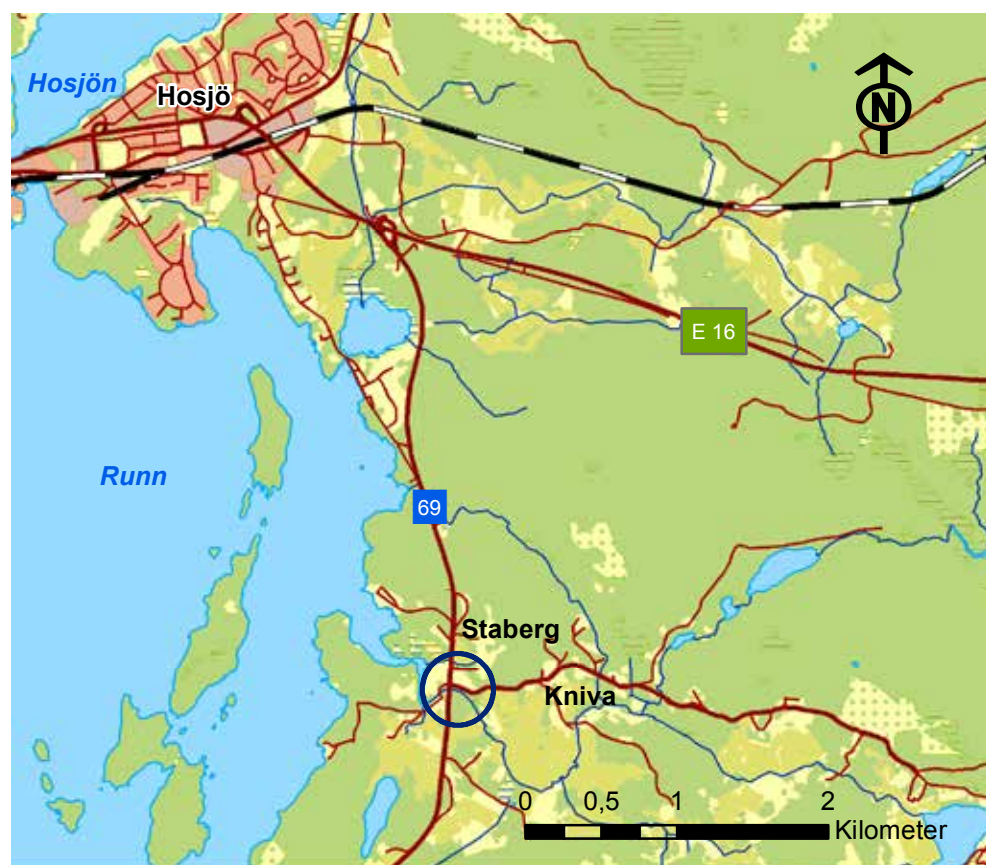
ISSN 1400-8815

Innehåll

Inledning	5
Syfte.....	6
Metod.....	6
Kunskapsläge.....	6
Undersökning.....	8
Resultat	9
Tolkning	10
Måluppfyllelse.....	11
Sammanfattning	11
Referenser.....	11
Arkiv	12
Tekniska och administrativa uppgifter	12
Figurförteckning.....	12

Inledning

Sommaren 2013 grävde Falu Energi & Vatten för nedläggande av optokabel i Staberg, Vika socken, Falu kommun (figur 1). Grävarbetet berörde en fornlämning i form av ett hyttområde, RAÄ-nr 7:1. Dessutom ligger hyttområdet inom Världsarvet Falun och utgör även riksintresse för kulturmiljövården. Dalarnas museum fick därför i uppgift att göra en arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning. Förutom att själva grävarbetet skulle övervakas så skulle de eventuella lämningar eller kulturlager som påträffades dokumenteras. Beslut om förundersökningen togs i maj 2013 av Länsstyrelsen Dalarna, dnr 431-3484-2013, och beställare var Falu Energi & Vatten AB. Fältarbetet utfördes under flera olika dagar i juni 2013.

Figur 1. Utdrag från fastighetskartan med undersökningsområdet i mitten av den blå cirkeln. Skala 1:50 000.

Figur 2. Utdrag från fastighetskartan med hyttområdet RAÄ-nr 7:1 markerat med ljusrött och undersökningsområdet inom den blå cirkeln. Skala 1:10 000.

Syfte

Syftet med förundersökningen var att övervaka grävarbetet och att dokumentera de lämningar efter äldre anläggningar, bebyggelse eller kulturlager som påträffades.

Metod

Grävarbetet utfördes med grävmaskin under övervakning av en arkeolog från Dalarnas museum. Groparna dokumenterades i skrift och genom foto-grafering med digitalkamera. Där kulturlager kunde upptäckas handrensades schaktväggen, som sedan dokumenterades med profilritning. En översiktlig kartstudie gjordes både innan och efter fältarbetet för att kunna tolka påträffade kulturlager.

Kunskapsläge

Det hyttområde som var aktuellt för schaktövervakning, RAÄ-nr 7, är relativt stort, ca 400x300 meter och breder ut sig på båda sidorna om väg 69 och Knivaåns utlopp i Stabergsviken (figur 2). Inom hyttområdet finns lämningar efter hyttor, rostugnar, fördämningsvall och flera stora slagghvarp m.m.

Kniva hyttor, d.v.s. det aktuella hyttområdet, nämns i skrift redan år 1411. På en karta från 1655 (U22-1:2) finns fyra hyttor markerade i anslutning till hyttområdet och ytterligare en lite längre österut. Men det är först på 1700-talet som det finns mer detaljerade kartor. På 1750-talet fanns det två hyttor, sex vändrosthus, tre kolbäddar, tio kallrostar och en malmplats inom hyttområ-

det, se figur 3. Man ser också slagglagret som breder ut sig över stora ytor runt själva hyttområdet. I mitten av 1800-talet eldhärjades hyttområdet och en hytta samt flera andra byggnader och 7 000 liter kol förstördes. En ny hytta byggdes upp söder om vägen. Inom hyttområdet fanns på 1800-talet även en såg, en kvarn och ett tegelbruk (Björkman m.fl. 2007).

Kartan från 1750-talet visar att det här aktuella arbetet berörde området där två av kolbäddarna öster om väg 69 fanns. Dessutom låg en hytta vid Knivaån precis mitt i nuvarande väg 69.

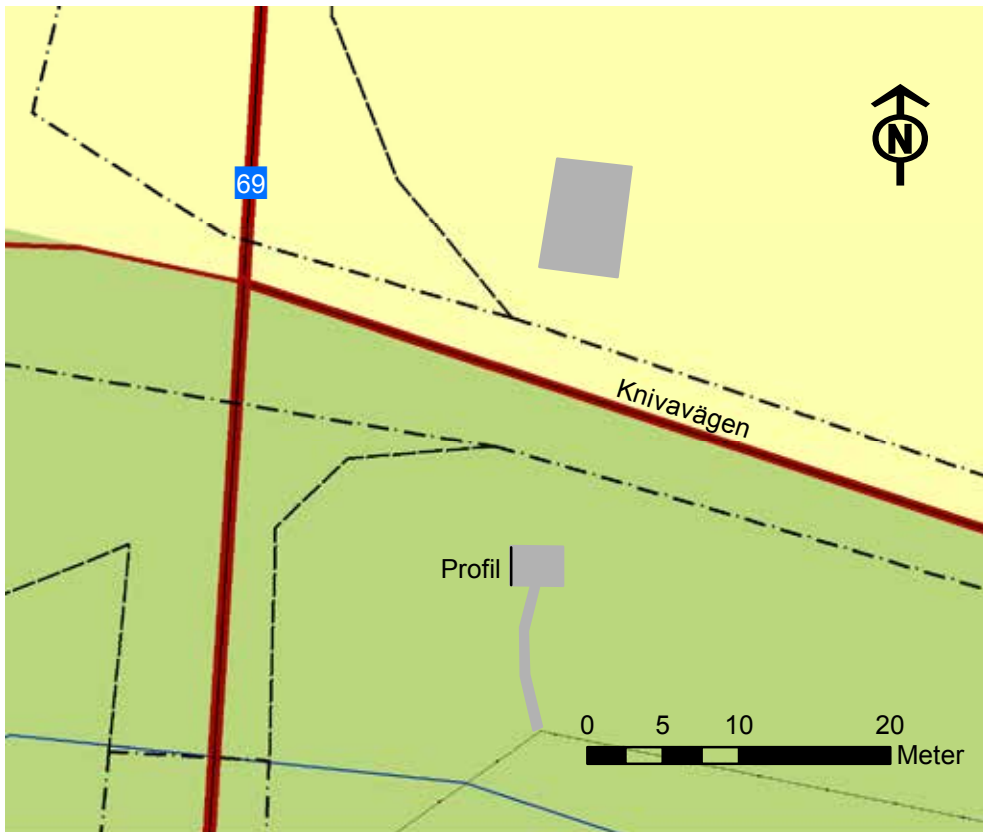
Dalarnas museum har tidigare gjort flera schaktövervakningar/förundersökningar inom hyttområdet RAA-nr 7:1. År 1990 gjordes schaktningar för en elkabel genom det nu aktuella området. Rostfärgad malm/sand och ett svart sotigt slagglager kunde då iakttagas i närheten av det nu aktuella området (Jacobson 1990). I samband med en vägbreddning 1996 togs flera schakt upp runt vägkorsningen. I schaktet öster om väg 69 (då länsväg 266) och norr om Knivavägen påträffades resterna efter ett vändrosthus och söder om Knivavägen påträffades rikligt med kol i ett decimetertjockt lager vilket tolkades

Figur 3. Utsnitt från karta över 1700-talets kulturlandskap gjord i samband med en kulturhistorisk utredning av området kring Kniva hyttor. Rosa cirklar markerar hyttor och rosa fyrkanter kolbäddar. Efter Björkman m.fl. 2007.

Figur 4. Undersökningsområdet fotograferat från nordväst. Fotograf: Greger Bennström

Figur 5. Schakten på båda sidor om Knivavägen markerade med grått. Skala 1:500.

som lämningar efter ett kolupplag (Lögdqvist 2004). År 2006 togs sju schakt upp i samband med att en gång- och cykelväg anlades. Två av schakten låg i närheten av den nuvarande undersökningen. Båda schakten innehöll slagg-lager (Altner 2010).

Undersökning

De schaktarbeten som skulle göras var belägna centralt inom hyttområdet. Två gropar, en tryckgrop och mottagningsgrop, grävdes norr respektive söder om Knivavägen och öster om väg 69 (figur 4 och 5). Ett hål borrades sedan under vägen för att dra kabeln igenom hålet. Från mottagningsgropen grävdes ett mindre kabelschakt söder ut till ett elskåp. Materialet från schakten lades på markduk för att kunna återföras i schaktet utan att skada eller täcka över eventuella omkringliggande lämningar.

Tryckgropen på norra sidan om Knivavägen var 7x5 meter (N-S) i ytan och 5x3 meter i botten samt 1,5 meter djup. Mottagningsgropen på södra sidan var 3,5x2,5 meter (Ö-V) i ytan och 2x2 meter i botten samt 1,8 meter djup. Kabelschaktet fram till elskåpet söder om mottagningsgropen var ca 9 meter långt (N-S), 0,6 meter brett och 0,4 meter djupt.

Schakten togs upp med hjälp av en grävmaskin utrustad med planskopa. Grävningen skedde skiktvis ned till önskat djup och övervakades av en arkeolog från Dalarnas museum. Där kulturlager kunde iaktas eller misstänkas rensades schaktväggen för hand och lagren dokumenterades i skrift samt genom profilritning och fotografering.

Figur 6. Gropen på norra sidan Knivavägen fotograferad från öster. Fotograf: Greger Bennström.

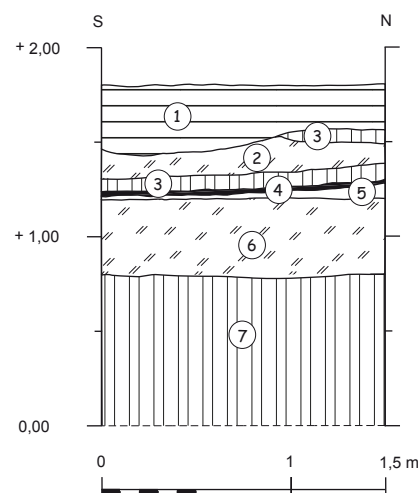
Resultat

I tryckgropen, på norra sidan Knivavägen, bestod det översta lagret av ganska grov slagg med mestadels 0,1–0,2 meter stora bitar. Vid 0,8 meters djup blev slaggbitarna mindre, 0,03–0,10 meter, och ett tydligare inslag av kol kunde iakttagas. Ytterligare 0,2 meter ned blev slaggen brunare och markfasta stenar och block började synas genom slagglagret. På ca 1,5 meters djup i söder och 0,5 meter i norr framkom beige kompakt lera i vilken stenarna och blocken låg. På denna nivå började också vatten sippra in i schaktet (figur 6). Stenarna och blocken som låg i bottenleran var naturliga och låg inte någon särskild ordning eller nivå. Profilen såg likadan ut i alla schaktväggar, förutom att leran kom högre upp i norr. Inga anläggningar, konstruktioner eller kulturlager kunde iakttagas.

I gropen på södra sidan var överst ett 0,2–0,3 meter tjockt lager av grästorv, sandig jord och trädrötter (figur 7 och 8). Därunder kom ett 0,10–0,15 meter tjockt kollager. I norr fanns ett ca 0,06 meter tjockt grått slagglager mellan sandjorden och kollagret. Under ko-

- 1 Grästorv, sandig jord och trädrötter
- 2 Kol
- 3 Grå slagg
- 4 Kol och sot
- 5 Brungrått kulturlager med träflis
- 6 Kol
- 7 Brun slagg med inslag av tegelflis

Figur 7. Profilen i gropen på södra sidan Knivavägen ritad från öster. Skala 1:40

Figur 8. Profilen i gropen på södra sidan Knivavägen fotograferad från öster. Fotograf: Greger Bennström.

let var också ett grått slagglager, 0,06-0,08 meter tjockt. Därunder framkom ett 0,01 meter tjockt lager av kol och sot och sedan ett brungrått kulturlager med träflis, 0,01-0,04 meter tjockt. I botten av schaktet var först ett 0,4 meter tjockt lager av kol och sot innehållande en hel del stora kolbitar och sedan ett 0,8 meter tjockt brunt slagglager. Slagglagret fortsatte under schaktbotten och varierade från slagflis till skällor och hade även inslag av mindre tegelbitar.

Profilen såg likadan ut i alla schaktväggar. Förutom det tjocka kollagret som troligen tillhört ett kolupplag kunde inga anläggningar eller konstruktioner kunde iakttas.

I schaktet mellan södra gropen och elskåpet var överst grästörv och sandig jord sedan ett slagglager med inslag av kol och sot, vilket motsvarar det tre översta lagren som kunde iakttas i den djupare gropen. Inga anläggningar eller konstruktioner kunde iakttas.

Tolkning

Vid vägkorsningen på norra sidan Knivavägen har stora mängder slagg schaktats bort i modern tid. Området där tryckgropen togs upp bestod av en stor flack grop med minst 1,5 meter höga kanter i öster. I tryckgropen var olika slagglager ned till det steniga och leriga bottenlagret. Bottenlagret sluttade också något åt söder. På kartan från 1700-talet ser man kolbäddar på båda sidor om Knivavägen, men några spår efter dessa kunde inte iakttas i schaktet. Det var ganska lite kol och sot i slagglagren även om det ökade något i de undre lagren. Möjligen ligger kolbäddarna under vägområdet eller troligare har de legat uppe på det nu bortschaktade slagghvarpet. Det skulle så fall kunna innebära att de här undersökta slagglagren är från tiden före 1750.

På södra sidan Knivavägen kunde däremot rikligt med kol iakttas i schaktet. Det tjockaste kollagret var 0,4 meter tjockt och innehöll upptill decimeterstora

kolbitar. Lagret låg ca 0,6 under nuvarande markyta och på ett slagglager som fortsatte under schaktbotten. Lagrets tjocklek, de stora kolbitarna och att slagglagret under verkade utplanat tyder på att det är rester efter de kolbäddar som finns på 1700-talskartan som påträffats. De övriga lagren är svårare att tolka. Samtliga lager, utom de två översta, var påfallande horisontella och regelbundna, vilket kan tolkas som att man i flera omgångar har planat ut marken. Det är också värt att notera att det undre slagglagret fortsatte under schaktbotten och att ytterligare lager och/eller anläggningar kan finnas kvar i eller under detta.

Området söder om Knivavägen verkar överhuvudtaget bättre bevarat och mindre omschaktat än området norr om vägen.

Måluppfyllelse

- Grävarbetet inom fornlämningen övervakades.
- De lager som framkom dokumenterades.
- Arbetet utfördes inom givna kostnadsramar.

Sammanfattning

Sommaren 2013 utförde Falu Energi & Vatten AB grävarbeten för en optokabel vid Staberg i Vika socken, Falu kommun. Arbetet utfördes inom ett hyttområde, RAA-nr 7:1, vilket har anor från åtminstone 1400-talet. Hyttområdet ligger dessutom inom Världsarvet Falun och utgör riksintresse för kulturmiljövården. Länsstyrelsen beslutade därför om att Dalarnas museum skulle utföra en schaktövervakning i samband med grävarbetet. På äldre kartmaterial kan man se att det funnits flera anläggningar i anslutning till det område som nu skulle grävas. På en karta från 1750-talet finns t.ex. både en hytta och kolbäddar precis vid vägkorsningen.

Två gropar och ett mindre schakt togs upp öster om väg 69 och på båda sidor om vägen mot Kniva. Grävarbetet övervakades av en arkeolog. Groparna och schaktet dokumenterades i skrift samt genom profilritning och fotografering.

Gropen norr om Knivavägen var 7x5 meter. Här framkom homogena slagglager ned till den naturliga marken, vilken låg på ca 1,5 meters djup. Området bär tydliga spår efter omfattande bortschaktning av slagg i modern tid. Gropen söder om Knivavägen var 3,5x2,5 meter och 1,8 meter djup. Här framkom flera olika lager. På 0,6 meters djup kom ett 0,4 meter tjockt kollager, vilket troligen är rester efter de kolbäddar som syns på 1700-talskartan. Under det mäktiga kollagret var ett slagglager som fortsatte under gropens botten, vilket betyder att ytterligare anläggningar och/eller lager kan finnas kvar. Schaktet från den södra gropen fram till ett elskåp var endast 0,4 meter djupt och liknade de tre översta lagren i gropen. Inga anläggningar eller konstruktioner kunde iaktas förutom kolupplaget.

Referenser

- Altner, Anders. 2010. *Staberg RAA 7 Vika socken, Falu kommun. Arkeologisk förundersökning*. Dalarnas museum arkeologiska uppdrag dnr 37/06. Stencil.
- Björkman m fl. 2007. *Gårdarna kring Kniva hyttor – bergsmansgårdarna Staberg, Ragvaldsberg och Gammelgården*. Dalarnas museums serie av rapporter: 24. Falun.

- Jacobson, Maria. 1990. *Arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning inom fornlämning 7 i Vika sn och Falun kn*. Dalarnas museum arkeologiska rapport 1990:8. Stencil.
- Lögdqvist, Anna. 2004. *Arkeologisk schaktövervakning inför ombyggnader av länsväg 266 vid infarten till Kniva, inom raä 7, Vika socken, Falu kommun, Dalarna*. Dalarnas museum dnr 59/04. Stencil.

Arkiv

FMIS. Riksantikvarieämbetets fornminnesinformation. www.fmis.raa.se

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	431-3484-2013
Länsstyrelsens beslutsdatum:	3013-05-28
Ekonomiskt kartblad:	67F 1e SV
Socken:	Vika
Fornlämning, raä nr:	7:1
Fastighet:	Staberg 1:7
Koordinater, SV (SWEREF 99 TM):	N 6713937 E542644
Höjd (RH 70):	115 m.ö.h.
Inmätning:	Manuell
Uppdragsgivare:	Falu Energi & Vatten AB
Undersökt yta, kvadratmeter:	50
Fälttid:	24-28/6 2013
DM projektnummer:	1517
DM diarienummer:	67/13
Arkeologisk personal:	Greger Bennström
Projektansvarig:	Greger Bennström

Dokumentationsmaterialet bestående av 1 planritning, 1 profilritning och 13 digitala foton (DM 2013 50) förvaras på Dalarnas museum. Inga fynd tillvaratogs.

Figurförteckning

- Figur 1. Utdrag från fastighetskartan med undersökningsområdet i mitten av den blå cirkeln. Skala 1:50 000.
- Figur 2. Utdrag från fastighetskartan med hyttområdet RAÄ-nr 7:1 markerat med ljusrött och undersökningsområdet inom den blå cirkeln. Skala 1:10 000.
- Figur 3. Utsnitt från karta över 1700-talets kulturlandskap. Rosa cirklar markerar hyttor och rosa fyrkanter kolbäddar. Efter Björkman m.fl. 2007.
- Figur 4. Undersökningsområdet fotograferat från nordväst. Fotograf: Greger Bennström
- Figur 5. Schakten på båda sidor om Knivavägen markerade med grått. Skala 1:500.
- Figur 6. Gropen på norra sidan Knivavägen fotograferad från öster. Fotograf: Greger Bennström.
- Figur 7. Profilen i gropen på södra sidan Knivavägen ritad från öster. Skala 1:20
- Figur 8. Profilen i gropen på södra sidan Knivavägen fotograferad från öster. Fotograf: Greger Bennström.

Dalarnas museum

Postadress

Box 22, 791 21 Falun

Besöksadress

Stigaregatan 2-4, Falun

Tel 023-76 55 00

info@dalarnasmuseum.se

www.dalarnasmuseum.se